

JADWIGA WANIAKOWA

POLSKIE NAZWY GRYKI NA TLE SŁOWIAŃSKIM I EUROPEJSKIM

COBISS: 1.01

Poljska poimenovanja za ajdo v slovanskem in evropskem kontekstu

Prispevek predstavlja poljska poimenovanja za ajdo, in sicer v širšem slovanskem in evropskem kontekstu. Motivacija poimenovanj za ajdo je tako v poljščini kot v drugih slovanskih in evropskih jezikih najpogosteje povezana z izvorom rastline same. Poimenovanja kažejo, da so za razširitev ajde po evropski celini zaslužni predvsem Grki, Tatari in pogani.

Ključne besede: poimenovanja rastlin, semantična motivacija, jezikovni stiki, izposojenke, kalki

Polish Names for Buckwheat in the Slavic and European Context

This article discusses the Polish name for buckwheat in the broader Slavic and European context. In Polish and in other Slavic and European languages, the motivation for naming buckwheat is most often connected to the origin of the plant itself. The names indicate that buckwheat was spread across the European continent primarily by the Greeks, Tatars, and pagans.

Keywords: plant names, semantic motivation, language contact, borrowings, calques

- 1 Jak ogólnie wiadomo, nazwy nadaje się roślinom ze względu na ich wygląd (budowę, kształt, kolor kwiatów), ich zapach, smak, właściwości (np. lecznicze, magiczne), miejsce występowania i przeznaczenie (por. Wierzbicka 2002: 552). Taką metodę klasyfikacji nazw roślin na gruncie polskim zastosował E. Pawłowski (1974), a inni ją przejęli, np. R. Tokarski (1993: 340–341).¹ Ten ostatni uważa, że właściwości roślin, które są dla człowieka najważniejsze można ująć w trzy ogólne grupy: charakterystyka środowiskowa (w tym również czas kwitnienia jako najbardziej znaczący dla rozwoju rośliny oraz pora zbioru), cechy fizyczne oraz właściwości użytkowe. Badacze nazw roślin, jak np. H. Pelcowa (2001: 100), zaznaczają, że ważną rolę w nazywaniu roślin odgrywa także wiara w nadzwyczajną (złą lub dobrą) ich moc oraz legendy z nimi związane. Wchodzą tu w grę odniesienia religijne i przesady, są także ważne różne konotacje symboliczne.

1 Taką klasyfikację nazw stosuje się już od dawna w Europie, por. np. monumentalne dzieło H. Marzella (2000) *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, którego pierwsze wydanie pierwszego tomu ukazało się w roku 1943, gdzie niesłychanie bogaty materiał historyczny i dialektalny w obrębie haseł jest właśnie uporządkowany według właściwości roślin.

- 1.1 Biorąc pod uwagę wspomniane wyżej kryteria semantycznego podziału nazw, wymieniane przez badaczy, do ustalenia motywacji semantycznej nazw w procesie nominacji przyjmuje się następujące ogólne mechanizmy motywacyjne: wygląd rośliny jako podstawa motywacji, miejsce występowania, właściwości rośliny, przeznaczenie oraz inne specyficzne dla danego rodzaju czy gatunku motywacje. Taką motywację może stanowić na przykład – domniemane lub faktyczne – pochodzenie rośliny (por. Waniakowa 2012: 68).
- 2 W niniejszym tekście zajęto dwoma gatunkami gryki, mianowicie gryką zwyczajną, *Fagopyrum esculentum* Moench, syn. *Fagopyrum sagittatum* Gilib., i gryką tatarską, *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaertn., inaczej *tatarką* (KLRN).
- 2.1 Pierwszy gatunek, *Fagopyrum esculentum* Moench (syn. *Fagopyrum sagittatum* Gilib.), gryka zwyczajna, inaczej gryka siewna lub *hreczka*, nazywana niekiedy w przeszłości w polszczyźnie oraz do dzisiaj w gwarach też *tatarką*, jest rośliną roczną z rodziny rdestowatych (Polygonaceae), dorastającą do wysokości 60 cm, ma sercowate liście i białe lub różowe kwiaty. Owocem jest trójkanciasty, brunatny orzeszek. Ojczyzną jej są Chiny południowe, gdzie jest uprawiana od II wieku p.n.e.² W Europie Środkowej jest znana od XIII wieku. Z jej orzeszków otrzymuje się kaszę i mąkę, która jednak nie nadaje się do wypieków.³ Jest rośliną miododajną, pastewną i leczniczą. Jest również używana jako nawóz (por. Podbielkowski – Sudnik-Wójcikowska 2003: 141–142).
- 2.2 Drugi z gatunków to roślina roczna z tej samej rodziny rdestowatych, dorastająca do 75 cm wysokości. Liście ma szersze niż u gryki zwyczajnej. Jej kwiaty są niepozorne i zielonawe. Owoc stanowi chropowaty orzeszek, który jest trójkanciasty, z powyginanymi kantami, dołem zaokrąglony. Ojczyzną *tatarki* jest Seczuan, Tybet, Kaszmir i północny Pakistan. W niektórych rejonach Azji i Europy jest rośliną uprawną. W Polsce występuje głównie jako chwast, rzadko jest uprawiana. Jej owocki używane są na kaszę (kasza tatarczana) i mąkę, która jednak nie nadaje się do pieczenia (por. Podbielkowski – Sudnik-Wójcikowska 2003: 141).
- 3 O nazwach gryki pisali już obszernie K. Nitsch i E. Mrozówna (1955),⁴ mając na myśli głównie grykę zwyczajną, chodziło bowiem o polskie nazwy gwarowe, które odnoszą się w znakomitej większości do gatunku uprawnego.⁵ Autorzy zajmują

2 Nowsze badania wskazują, że w południowo-wschodniej Azji była uprawiana już kilka tysięcy lat przed naszą erą (Czikow – Łaptiew 1988: 130).

3 Jednak w Indiach z gryki wypieka się chleb, zaś w Chinach i Japonii z mąki gryczanej robi się makaron (Czikow – Łaptiew 1988: 131).

4 Część artykułu traktująca o gryce ukazała się już na przełomie 1929/1930, por. Literatura.

5 Autorzy wskazują, że użytkownicy gwar nie rozróżniają gatunków gryki, a ponadto nie jest znany ich zasięg w ujęciu botanicznym.

się wszystkimi ważniejszymi nazwami gryki w gwarach polskich, a są to: *tatarka* z odmianą *taterka*, *gryka*, *grecka*, *hreczka*, *reczka*, *poganka*, *bukwita* i *litewka*. Wszystkie te nazwy notuje Karłowicz (K) z wyjątkiem *tatarki*, której widocznie nie uznał za nazwę gwarową.⁶ Najmniejszy obszar zajmują *litewka* i *bukwita*. *Litewka* jest notowana u Karłowicza bez konkretnej lokalizacji geograficznej. *Bukwita* jest obecna na Kaszubach i jest zapożyczeniem z dlniem. *bôkwêten*, które jest odmianą (wysoko)niem. *Buchweizen*. Nazwa *poganka* jest używana na Śląsku, łączy się ona semantycznie niewątpliwie z nazwą *tatarka* (o czym niżej). Nazwa *hreczka* występuje nad górnym Wieprzem i stanowi pożyczkę z ukraińskiego (pierwsze poświadczenie u Strykowskiego w XVI w.). We wschodniej części Małopolski przeszła ona w *reczkę*, ztraciwszy nagłosowe dźwięczne *h-*, na Podlasiu zaś przeszła w *greckę* (więcej: Nitsch – Mrozówna 1955: 87). W gwarach mazowieckich jest *gryka*, zaś *tatarka* z odmianą *taterka* (w Wielkopolsce) występuje głównie w Małopolsce i w Wielkopolsce (por. niżej).

3.1 Nazwa *gryka*, jak trafnie zauważają autorzy (por. Nitsch – Mrozówna 1955: 88), wywodzi się z **grьka*, co potwierdził potem Sławski: pol. *gryka* (< lit. *grikai* (pl.) < strus. **grьka*, *greča*, por. strus. **grькъ* ‘Grek’), dosłowne pierwotne znaczenie ‘roślina grecka’ (por. Sławski SEJP s. v.).⁷ Nitsch i Mrozówna (1955: 88–89) podają też szczegółowe argumenty za tym, że pol. *gryka* jest zapożyczona bezpośrednio z litewskiego, a nie przez medium niemieckie.⁸ To stwierdzenie ma doniosłe konsekwencje: oto niem. *Grick*, *Gricken*, *Grücken* i inne warianty, poświadczone w Prusach od końca XIV wieku (por. Grimm DW s.v.), są przejęte z polskiego albo z litewskiego (por. Marzell 2000 II szp. 410).

3.1.1 Pierwsze poświadczenia *gryki* są stosunkowo późne w polszczyźnie, bo dopiero z końca XV wieku (1487, 1490), potem *gryka* występuje u Mączyńskiego (1564), Knapiusza (1621) i Kluka (1786–1788) (por. Nitsch – Mrozówna 1955: 89; Spólnik 1990: 20). Nazwa sugeruje, że zboże to zostało rozpowszechnione na północ i na zachód przez Greków, którzy, mając kolonie nad Morzem Czarnym, zetknęli się tam z inwazjami ludów mongolskich, które przyniosły je ze sobą przed końcem X wieku naszej ery (por. Nitsch – Mrozówna 1955: 89). Dziś łot. *griki* wyznacza północną granicę tej motywacji, zaś rum. *hrișcă* (z ukraińskiego) na południu.

3.2 Nazwa *tatarka* (i *taterka*), obecna na dużym obszarze Polski, bo zarówno w Wielkopolsce, jak i w Małopolsce, a nawet na Kociewiu (por. kart. SGP), wskazuje na

6 Większość z tych nazw jest dawno zakorzeniona w polszczyźnie: *tatarka*, *gryka*, *poganka* (z wariantem *pohanka*) i *hreczka* występują u Knapiusza (s.v. *tatarka*) w XVII wieku.

7 Lit. *grikai* Nitsch i Mrozówna (1955: 88) datują najpóźniej na X wiek, podając logiczną argumentację opartą na prawach językowych.

8 Mylił się Brückner (SEJP), który uważał, że obie formy, polska i litewska, wywodzą się z niemieckiego.

Tatarów jako lud rozpowszechniający *Fagopyrum* na terenie Polski. Zauważył to w swoim słowniku już Brückner (SEJP s.v. *Tatarzy*).⁹ Nitsch i Mrozówna (1955: 90) zaznaczają, że chronologicznie byłaby to nazwa późniejsza, najwcześniej XIII-wieczna, poświadczenia jej pojawiają się dopiero pod koniec XIV wieku (por. niżej), ale jednak wcześniej niż nazwa *gryka* (por. wyżej).

3.2.1 O tatarce pisał także A. Steffen (1963: 37–40; 1964: 117–120).¹⁰ Uważał on, że współczesna grecka nazwa gryki *μαυροσίταρον* dosłownie ‘czarna pszenica’ stanowi kalkę nazwy tatarskiej *kara bodaj*. Motywacją semantyczną nazwy jest rzekomo czarny kolor dojrzałego nasienia gryki.¹¹ Polska nazwa *tataraka* (z odmianą *taterka*), podobnie jak nazwy rośliny w innych językach, np. fiń. *tattri*, est. *tatri*, jest motywowana według Steffena (1963: 38) z kolei kształtem nasienia, które jest czworokątne (ma „cztery rogi”), stanowiąc zapożyczenie, którego pierwotnym źródłem jest greckie ludowe **τέτρι(ov)* w wymowie **τάτρι(ov)* rzekomo od gr. **τετραγώνι(ov)* ‘to, co jest czworoboczne’.¹² W ten sposób Steffen nie wiąże żadnej z dwu omawianych przez siebie nazw gryki z Tatarami. Jego poglądy niestety nie mają zbyt wiele wspólnego z rzeczywistością (por. wyżej).¹³

3.2.2 *Tataraka*, odnosząca się do gryki¹⁴ jest poświadczona po raz pierwszy w roku 1385, jednak musiała funkcjonować już wcześniej, skoro przymiotnik *tatarczy* ‘związany z tataraką – gryką’ jest notowany w roku 1383. O dawnym i silnym zakorzenieniu *tataraki* w polszczyźnie świadczy też drugi przymiotnik od niej derywowany, mianowicie *tatarczany*, poświadczony wprawdzie po raz pierwszy dopiero w roku 1497, czyli dużo później (SStp. s.v. *tataraka*, *tatarczany*, *tatarczy*). Stosunkowo wczesne poświadczenia wyrazu nie dziwią, bowiem – ze względu na kaszę – roślina była popularna. W SP XVI nazwa *tataraka*, jak można wnosić z cytatów, odnosi się również do obu wymienionych wyżej gatunków *Fagopyrum*.¹⁵ Podobnie jest

9 Pierwsze wydanie słownika Brücknera wyszło w roku 1927. W słowniku etymologicznym Borysia (Borys SEJP) nazwa *tataraka* nie występuje chyba dlatego, że jej budowa słowotwórcza jest wyjątkowo przejrzysta, a zatem i etymologia nie nastręcza trudności.

10 Steffen pisze także o innej polskiej nazwie gryki, mianowicie *poganka*, jednak jego wywody (od gr. *παγγώνιον* ‘to, co jest wieloboczne’, rzekomo od kształtu nasienia gryki, które wygląda jak ostrosłup o podstawie trójkąta – por. wyżej), sugerujące adideację, są mało przekonujące (por. Safarewicz 1963: 40). Na poparcie swojej tezy Steffen przytacza *polygonum* jako nazwę gryki (Steffen 1963: 37). Rzeczywiście funkcjonowała nazwa *Polygonum fagopyrum* L.

11 Znaczenie to jest rozpoznawalne w nazwach gryki kilku języków europejskich, jak np. alb. *grün i zi*, hiszp. *trigo muro* i *trigo prëto* oraz w port. *trigo mouro*, które stanowią według niego tłumaczenia nazwy greckiej (Steffen 1963: 37).

12 Rzekomo od gr. *τέτρα-* ‘cztery’ i *γωνία* ‘róg, kąt’ (Steffen 1963: 38).

13 W następnym artykule (por. Steffen 1964: 117–120) autor niestety nie zmienia swojej opinii, brnąc w dywagacje na temat form greckich.

14 SStp. ze zrozumiałych względów nie wyróżnia gatunków.

15 Por. <http://poliqarp.wbl.klf.uw.edu.pl/pl/slownik-polszczyzny-xvi-wieku/query/> (dostęp 30. 06. 2016).

u Knapiusza (1621), Lindego SJP, w SW¹⁶ i w Swil,¹⁷ jednak w tym ostatnim podaje się, że *tatarka* w odniesieniu do gryki zwyczajnej jest nazwą błędną. We współczesnej polszczyźnie ogólnej nazwa *tatarka* odnosi się jedynie do *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaertn. (por. Szymczak SJP), podczas gdy w gwarach obejmuje oba gatunki gryki (por. kart. SGP). Jest to niewątpliwie relikwyt przeszłości. Podobna sytuacja pod względem nazewnictwa panuje także w innych językach europejskich.

3.2.3 Z zestawienia nazw kilku nazw gryki, mianowicie polskiej, wschodniosłowackiej, węgierskiej i niem. *Taterkorn*, *Tatelkorn* Nitsch i Mrozówna (1955: 90) wyciągają wniosek, że Polska pośredniczyła w dostaniu się tego zboża na Słowację, Węgry i do Niemiec. Przyznać przy tym trzeba, że *tatarka* nie jest nazwą rodzimą ani na Słowacji, ani na Węgrzech, zatem jest możliwe, że jej źródłem tamże jest język polski (przez dialekty wschodniosłowackie na Węgry), por. Spólnik (1990: 61). Przy tym nawet gdy polskie pochodzenie niem. *Taterkorn*, sugerowane przez autorów, jest możliwe, to jednak nie musi znaczyć, że Polska pośredniczyła w dostaniu się gryki do Niemiec. Podobnie autorzy zestawiają pol. *poganka*, czes. i węg. *pohánka*, *pohanina* oraz słoweń. *ajda*, *hajda* z niem. *Heidenkorn* i *Heidekorn*. Ich twierdzenie, że formy słoweńskie wywodzą się z nazw niemieckich jest w pełni uzasadnione poprzez długotrwałe kontakty słoweńsko-austriackie (por. niżej), jak również opinia, że nazwy niemieckie nie mogą być źródłem żadnej z pozostałych nazw (szerzej Nitsch – Mrozówna 1955: 90, 92).¹⁸ W pełni uzasadniona jest także teza autorów, że pol. *poganka* (poświadczona po raz pierwszy w roku 1500) występująca na Śląsku (por. wyżej) jest wzięta od Czechów, u których *pohanina* (prawdopodobnie z łac. *pagana*, *pagánica*) notowana jest już w roku 1416.

4 Wbrew temu, co ustalili Nitsch i Mrozówna (por. wyżej) o pośrednictwie ruskim i litewskim w odniesieniu do gryki, Kluk (1786–1788) pisze: „mniemają, że mało co więcej jest nad lat trzysta, gdy tę roślinę z Grecji i tureckich krajów do Włoch przeniesiono pod imieniem *frumentum saracenicum*. Rozeszła się potem po wielu krajach”. Niewątpliwie jest, że gryka dostała się do Europy z Azji. Oczywiście jest także, że roślinę tę rozpowszechnili w Europie Grecy i, ogólnie rzecz ujmując, muzułmanie, zwani saracenami (łac. *Saraceni*) bądź poganami (łac. *pāgāni*). Na pewnych obszarach Europy (między innymi na ziemiach polskich) botaniczny rodzaj *Fagopyrum* rozpowszechnili Tatarzy. Nitsch i Mrozówna (1955: 91–93)

16 Por. <http://poliqarp.wbl.klf.uw.edu.pl/pl/slownik-warszawski/query/> (dostęp 30. 06. 2016).

17 Por. <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl/index.php> (dostęp 30. 06. 2016).

18 Nitsch i Mrozówna (1955: 93) sugerują wręcz, że nazwa *poganka* „to może po prostu trochę przystosowana łacińska *pagana*, która znów zupełnie wygląda na wolny przekład z *tatarki*. Tę zaś *pogankę* mogli dalej przejąć z Czech południowi Niemcy, i to razem z nazwą, znów przetłumaczoną na *Heidenkorn*, *Heide* itp.”. Sugestia taka jednak, w świetle szerszych badań historyczno-porównawczych nad nazwami gryki w Europie, nie da się utrzymać, por. niżej.

walczą z poglądami uczonych niemieckich z początku XX wieku, że duża część Europy grykę zawdzięcza Niemcom, do których przyszła ona z Wenecji, a tam dostała się drogą morską. Warto tu podkreślić, że nazwy gryki po raz pierwszy pojawiają się w dokumentach niemieckich dopiero w wieku XV (por. Marzell 2000 II szp. 405), podczas gdy w polskich są poświadczone od wieku XIV.

- 4.1 Spróbujmy przyjrzeć się nazwom gryki w językach słowiańskich i europejskich. Średniowieczne łacińskie nazwy gryki w Polsce są następujące: *fagotriticum*,¹⁹ *frumentum paganicum* (1385), *pagana*, *paganca*, *paganica* (1434), *panicium*, *pannicium*, *panicum* (też w podstawowym znaczeniu ‘proso’²⁰) (SŁŚ s.v. *fagotriticum*, *frumentum*, *pagana*, *paganica*, *panicium*; Symb. 155). Inne przedlinneuszowskie łacińskie nazwy gryki (poza Polską) dodaje Marzell (2000 II szp. 405–406): *frumentum sarracenicum*, *frumentum vaccinum*, *fagopyrum*, *fegopyrum*, *ocymum cereale*, *turcicum frumentum*, *tragopyron*. Stanowią one w większości podstawę zapożyczeń i źródło kalk w wielu językach europejskich.
- 4.1.1 Nazwa *fagopyrum* jest według Marzella (2000 II szp. 405) po raz pierwszy poświadczona w roku 1566 i stanowi łacińsko-grecką kalkę dolnoniemieckiej nazwy gryki, mianowicie *Bukweten* (odpowiednik (wysoko)niem. *Buchweizen*, gdzie *Buche* ‘buk’, *Weizen* ‘pszenica’), gdzie łac. *fāgus* ‘buk’ i gr. *πυρός* ‘pszenica’, zatem dosłowne znaczenie tych form to ‘bukowa pszenica’. Forma *fagopyrum* stała się łacińską nazwą rodzajową gryki w nomenklaturze naukowej, najpierw jako *Fagopyrum vulgo* (zamiast *Fagotriticum* i jeszcze wcześniejszego *Frumentum saracenicum*). Później przejął ją i zastosował do swojej systematyki Linneusz w nazwie *Polygonum fagopyrum* (więcej: Genaust 2005: 243–244).
- 4.1.2 Dlniem. *Bukweten* jest notowane po raz pierwszy w roku 1436 w Meklemburgii i jest to najwcześniej poświadczona niemiecka nazwa gryki o tej strukturze. Stąd nazwa rozprzestrzeniła się nie tylko na ziemiach niemieckich, ale także na północy, zachodzie i wschodzie, por. np. nl. *boekweit*, *bokkel*, *boekent*, fr. *bouquette*, *blé bucail* (1575) (jako zapożyczenia), ang. *buckwheat* (1548),²¹ *bockwheat* (1557), duń. *boghvede* (XVI w.), szw. *bohvete* (1538) i kasz. *bukwita* (por. Marzell 2000 II 406–407).
- 4.1.3 Niemiecka nazwa gryki *Heidekorn* jest poświadczona u Lexera jako śrwn. *heiden-korn* i później szeroko rozprzestrzeniona na obszarze występowania języka niemieckiego (por. Marzell 2000 II szp. 407–408). Jak się wydaje, stanowi ona kalkę średniowiecznych nazw łacińskich *frumentum saracenicum*,

¹⁹ Kalka niem. *Buchweizen*.

²⁰ Notowane też przez André (1956: 237).

²¹ Nazwa angielska jest albo pożyczką ze śrnl. *boecweite*, albo stanowi kalkę strukturalną nazwy niderlandzkiej, bowiem ang. dial. *buck* ‘buk’.

frumentum sarracenorum itd. Stąd też derywaty *Heiden, Heide, Heydel, Hadel* i wiele innych (por. Marzell 2000 II szp. 407–408). Nazwy niemieckie, jak widać, mają związek z niem. *Heide* ‘poganin’.

4.2 Oto nazwy słowiańskie gryki zwyczajnej, *Fagopyrum esculentum* Moench.:

- słoweń. *ajda*, głuź. *hejduška* (nazwy starsze i dialektalne: *hejda, hejduš, hejduša*²²), dłuź. *hejduša, hejda* (nazwy starsze i dialektalne: *hejdyš, hejdyša*) – zapożyczenia z niemieckiego.²³ Nazwa słoweńska jest poświadczona od XVI wieku. Wywodzi się z austr. niem. *Heiden* (< śrwniem. *heiden* ‘Fagopyrum’), por. Snój (SES s.v. *ajda*), nazwy łużyckie także z niem. *Heide* ‘gryka’ z rozszerzeniem za pomocą stosownych sufiksów (Schuster-Šewc HEW s.v. *hejduška*).
- chorw. *heljda*,²⁴ serb. *хельда* (też *ельда*), bośn. *heljda*, mac. *хелда*, bułg. *елда* (nazwy gwarowe: *хелда, ѝелда*, por. też Achtarov 1939: 244) – zapożyczenia z tur. *helda* ‘frumentum sarracenicum, Heidekorn’, być może z pers. *halda* ‘frumentum sarracenicum’ (por. np. BER s.v. *елда*).
- czes. *pohanka* (por. Machek 1954: 88), słow. *pohánka* (w języku słowackim poświadczona od XVI w., Králik SESS) – obie formy związane są z *pohan* ‘poganin’ i na równi z wieloma innymi nazwami *Fagopyrum* odnoszą się do pogańskich ludów, dzięki którym gryka rozprzestrzeniła się w Europie.
- pol. *gryka* (zapożyczenie z litewskiego, por. wyżej), brus. *грэчка*, ukr. *гречка*, ros. *гречиха* – nazwy świadczące o tym, że Grecy rozpowszechniali *Fagopyrum*; są zgodne co do tego wszystkie słowniki etymologiczne języków wschodniosłowiańskich.
- dłuź. *pšusnica* – pochodzi od psł. *proso ‘proso’; inne formy to *prosnica, pšosnica*; formacja słowotwórcza analogiczna do *pššenica ‘pszenica’ (por. Schuster-Šewc HEW s.v.).

4.3 Ciekawe światło na słowiańskie gwarowe nazwy gryki rzuca jedna z map 4 tomu *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (OLA) z serii leksykalno-słowotwórczej, poświęcona *Fagopyrum* (por. OLA 4 m. 56), autorstwa A. Ferencíkovej i A. Habovštiaka. Obecne na mapie nazwy można podzielić na kilka grup:

- [1] nazwy typu *greč-a*,²⁵ *greč-bk-a*, *greč-in-a*, *greč-iχ-a*, *greč-uχ-a* – obecne w gwarach języków wschodniosłowiańskich, w gwarach południowo-wschodniej Polski (z ukraińskiego) i u przesiedleńców z kresów południowo-wschodnich;

²² Formy *hejda, hejduš* i *hejduška* potwierdza w języku łużyckim Radyserb-Wjela (1909: 15).

²³ Postaci *hejduša* i *hejduše* notuje Buffa (1972: 289) także z języka słowackiego, a formę *hejduše* podają Machek (1954: 88) i Kosík (1941: 90) również z języka czeskiego.

²⁴ Šugar HBI (s.v.) podaje następujące formy chorwackie: *heljda, jelda, jeljda, helda, elda, elja* i *elsa*. Te same formy notuje Simonowić (BR 195) w języku serbskim.

²⁵ Podaję zapisy uogólnione za OLA.

ponadto *greč-ŷk-a* występuje w gwarach wschodniosłowackich (z ukraińskiego),²⁶ a w gwarach bułgarskich pojawia się *greč-iŷ-a*²⁷ z rosyjskiego (por. ESUM s.v. *гrecька*);²⁸

- [2] *pogan-ŷk-a* – jest obecna w gwarach czeskich, zachodnio- i środkowosłowackich, w gwarach ukraińskich²⁹ oraz w polskich gwarach śląskich;
- [3] *tatar-ŷk-a* – jest obecna według mapy w polskich gwarach od południowego wschodu, przez Polskę zachodnią, aż do północnego zachodu kraju; ponadto występuje w gwarach czeskich na wschodnich Morawach (por. Machek 1954: 88, Kosík 1941: 90), w gwarach wschodniosłowackich (por. Buffa 1972: 373) oraz w gwarach ukraińskich graniczących ze wschodniosłowackimi (por. Makowiecki 1936: 149).
- [4] *lit-ŷv-ŷk-a* – występuje wyłącznie w gwarach kaszubskich (por. wyżej);
- [5] *dik-uš-a* – sporadycznie pojawia się w gwarach rosyjskich.³⁰

4.3.1 Prócz tego autorzy mapy wydzielają zapożyczenia spoza języków słowiańskich:

- [1] (*grik*)-*a*³¹ – pożyczka z litewskiego (por. wyżej),³² obecna w gwarach polskich, według mapy OLA, głównie na północnym wschodzie i na krańcach północno-zachodnich nad Bałtykiem;
- [2] (*hajd*)-*a*, (*hajd*)-*in-a* – pożyczki z niem. *Heiden* (por. wyżej),³³ obecne w gwarach słoweńskich (por. Marzell 2000 II szp. 408), także poza granicami Słowenii na terenie Austrii i Węgier, w gwarach chorwackich na północy³⁴ oraz w gwarach słowackich, gdzie występuje forma *hajdina* (por. Buffa 1972: 289);³⁵
- [3] (*held*)-*a* – pożyczka z tureckiego *helda* (por. wyżej), obecna w gwarach Bośni i Hercegowiny, na wschodzie Chorwacji i na zachodzie Serbii;
- [4] (*bukvit*)-*a* – pożyczka z dlniem. *bōkvēten*, obecna w gwarach kaszubskich;
- [5] (*kōleš*)-*b*, (*kōleš*)-*kaš-a* – pożyczka z węg. *kōleš* ‘proso’, obecna w gwarach słowackich na Węgrzech.

26 Buffa (1972: 292) notuje słowacką postać *hřečka* za Reussem (1853), a Machek (1954: 88) potwierdza gwarową słowacką formę *hřečka*.

27 Achtarov (1939: 244) dodaje jeszcze formę *гrecька*.

28 Formy *greczycha*, *hreczka* i *hryczka* notuje w polszczyźnie SWil, *greczka*, *gryczka* i *reczka* podaje Majewski SN.

29 Formę *pohanka* notuje w gwarach ukraińskich Makowiecki (1936: 149).

30 Nazwę potwierdza Annenkov (1878: 143) zarówno dla gryki zwyczajnej, jak i dla gryki tatarskiej.

31 Zapisy form zapożyczonych według konwencji OLA.

32 Autorzy mapy niezgodnie z rzeczywistością uważają tę nazwę za zapożyczenie ze wschodnioniemieckiego *gricke*.

33 Autorzy mapy OLA zakładają niezupełnie zgodnie z rzeczywistością, że nazwy te pochodzą od niem. *Heidekorn* ‘Fagopyrum’.

34 Śugar HBI (s.v.) podaje następujące formy chorwackie: *haida* i *hajdina*.

35 Formy *xajda* i *xajduna* notuje się też w gwarach serbskich, por. Paźderski (2009: 307) i Simonić (BR 195).

4.3.2 Mapa pokazuje ponadto, że na terenie Bułgarii, Macedonii, północnej Grecji³⁶ i południowo-wschodniej Serbii gwarowe nazwy gryki nie są notowane. Wśród uwzględnionych na niej słowiańskich nazw gwarowych, kilka typów jest motywowanych przez domniemane pochodzenie Fagopyrum, a mianowicie: *greč-a*, *greč-čk-a*, *greč-in-a*, *greč-ič-a*, *greč-uč-a*, (*grik*)-*a*, *tatar-čk-a*, *lit-čv-čk-a*, *pogan-čk-a*, *ajda*, (*hajd*)-*a*, (*hajd*)-*in-a*, *hejduška* i jednostkowa nazwa słoweńska z terenu Włoch: (*saražin*)-*č* pod wpływem romańskim, por. śrłac. *granum saracenum* ‘Fagopyrum’ (por. OLA 4 m. 56).

4.3.3 Analiza mapy wskazuje, co dla nas niezwykle ważne, że nazwa *tatarka* jest polską nazwą rodzimą i że z Polski właśnie mogła się rozprzestrzenić do gwar wschodniosłowackich, a stamtąd do ukraińskich i dalej na południe i wschód, co potwierdza jedną z tez Nitscha i Mrozówny (por. wyżej).

5 Nazwy gryki zwyczajnej w językach europejskich można podzielić na te, które nie zawierają odniesień do pochodzenia gatunku, i takie, które wskazują, skąd gatunek się wywodzi.³⁷ Oto przykładowe nazwy (prócz słowiańskich), które nie zawierają odniesień co do pochodzenia gatunku: niem. *echter* (*gemeiner*) *Buchweizen*, nl. *boekweit*, szw. *bovete*, hiszp. *alforfón*.

5.1 Nazw nawiązujących do pochodzenia gryki zwyczajnej, prócz słowiańskich wymienionych wyżej, jest całkiem sporo. Można je podzielić ze względu na odniesienia nazw. Oto niektóre z nich:

- odniesienia greckie: lit. *sėjamasis grikis*, łot. *sējas griķi*, niem. *Gricken*, rum. *hrișcă*, węg. *haricska* (Marzell 2000 II szp. 410);
- odniesienia tatarskie: niem. *Tater*, *Tatelkorn*, dlniem. *Tadder*, duń. *tadder* (1700), *tadderkorn* (1863), rum. *tătarcă*, węg. *tatárka*, fiń. *tattari* (Marzell 2000 II 409–410), est. *tattar*, *tatricat*;³⁸
- odniesienia tureckie: niem. *Türchskorn* (1574), duń. *tyrkisk korn* (1798), fr. *blé de Turquie* (XVI w.), hiszp. *grano turco* (por. Marzell 2000 II szp. 409);
- odniesienia muzułmańskie: niem. *Heidekorn*, fr. (*blé*) *sarrasin*, hiszp. *trigo sarraceno*, port. *trigo-sarraceno*, *trigo-mourisco*, włos. *grano saraceno*, niem. *Srasn* (Dolna Austria, 1889), ang. *sarazin corn* (1687), *sarazin* (1840) (por. Marzell 2000 II szp. 409), węg. *pohánka* (ze słowackiego), *hajdina* (z języków południowosłowiańskich);
- inne: niem. *Franzweizen*, ang. *french wheat* (1597), nl. *fransche boekweit* (por. Marzell 2000 II szp. 409), mac. *јапонска елда*.

³⁶ Mapa obejmuje tylko skrawek północnej Grecji.

³⁷ Oczywiście nie chodzi o faktyczne pochodzenie gatunku, a mniemanie na ten temat kogoś, kto pierwszy nadał nazwę.

³⁸ Nazwy estońskie za Annenkovem (1878: 143).

- 5.2 Jak widać, niektóre nazwy wskazują nie na kraj pochodzenia rośliny, a na kraj lub lud pośredniczący w jej rozprzestrzenianiu się. Należy zwrócić uwagę na rum. *tătarcă* i węg. *tatárka*, które świadczą o tym, że pol. *tataraka* dotarła daleko (przez pośrednictwo słowackie i ukraińskie, por. wyżej) na południe i wschód. Jeśli założyć, że jest ona także źródłem form niemieckich, jak *Tater* i *Taterkorn*, to obszar objęty jej wpływami jest całkiem spory.
- 5.3 Analiza europejskiego zasięgu poszczególnych nazw gryki zwyczajnej i ich form pokazuje także stosunkowo dużą ekspansywność pierwotnie czeskiej nazwy *pohanka* i znaczny wpływ ukraińskiej nazwy *гречка*. Zauważyć też należy, biorąc jeszcze pod uwagę omówione wyżej nazwy słowiańskie, duży terytorialnie zasięg nazw odnoszących się do greckiego, tatarskiego i ogólnie do muzułmańskiego pośrednictwa w rozpowszechnianiu się gryki.
- 6 Jeśli chodzi o grykę tatarską, *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaertn., stan jest dość podobny, ponieważ większość nazw jest motywowana przez pochodzenie rośliny. Oto przykłady nazw nawiązujących do tatarskiego pochodzenia gatunku: ang. *Tartary buckwheat*, *Tartarian buckwheat*, niem. *tatarischer Buchweizen*, *Tataren-Buchweizen*, hiszp. *tartaria alforfón*, fr. *sarrasin de Tartarie*, nl. *tataarsche boekweit*, duń. *tatarisk boghvede* (1796), szw. *tatariskt bohvete*, wł. *grano saraceno di Tartaria*, lit. *totorinis grikas* (Marzell 2000 II szp. 412), pol. *gryka tataraka*, *tataraka*, *tataraka sybirska*,³⁹ czes. *pohanka tatarská*, czes. dial. *tataraka*, *tatarčisko*, *tatarské zrní* (Rystonová 2007: 419), słow. *pohánka tatárska*, słoweń. *tatarska ajda*, mac. *тамарска елда*, ros. *гречи́ха тама́рская*, brus. *тамарская гречка*, ukr. *hrečka tataraka*, *hrečka tatarska*, *tataraka*,⁴⁰ serb. *тамарска елда*, *тамарска хельда* (Simonović BR 195). N. Vajs (2003: 378) przytacza dwie formy chorwackie z roku 1778: *tatarinka* i *hajdina tatarska*, jednak nie wiadomo, czy odnoszą się one do gryki tatarskiej, czy do gryki zwyczajnej.
- 6.1 W niektórych językach nazwy gryki tatarskiej konotują inne niż tatarskie (najczęściej syberyjskie) pochodzenie gatunku. Tu można zaliczyć: szw. *siberisk bokhvete* (Linneusz, 1744) (Marzell 2000 II szp. 411), *siberiskt bovete*, ang. *India buckwheat*, *India wheat*, ukr. *hrečka sibirijaska*, *hrečka sybirska*,⁴¹ serb. *сибирска елда* (Simonović BR 195), nl. *franse boekweit*, niem. *sibirischer Buchweizen* (1781), duń. *sibirisk boghvede*, *sibirisk hvede* (1798), fr. *sibéri*, *sarrasin de Sibérie*, wł. *formentù di Siberia* (Marzell 2000 II szp. 411).
- 6.2 Powyższe zestawienie przykładowych europejskich nazw gryki tatarskiej pokazuje, że odnoszą się one najczęściej do Tatarów jako ludu pośredniczącego

39 Tę ostatnią nazwę podaje Majewski SN II (s.v. *Polygonum tataricum*) za Rostafińskim.

40 Nazwy ukraińskie za Makowieckim (1936: 150).

41 Nazwy ukraińskie za Makowieckim (1936: 150).

w rozprzestrzenianiu się gatunku. Podyktowane jest to najwyraźniej przez łacińską naukową jego nazwę (poświadczenia form są na ogół późne). Część nazw odnosi się do Syberii jako obszaru, gdzie gatunek jest najbardziej rozpowszechniony.

- 7 Nazwy gryki zwyczajnej i gryki tatarskiej w językach słowiańskich i europejskich wskazują na wschodnie pochodzenie obu gatunków. Nazwy sugerują, że zasługi w rozprzestrzenianiu tych roślin mają głównie Grecy, Tatarzy i ogólnie „poganie”.

Nazwa *tatarka*, świadcząca o Tatarach jako pośrednikach w rozpowszechnianiu gryki, powstała na gruncie polskim i rozprzestrzeniła się na Słowację, czeskie wschodnie Morawy, graniczące ze Słowacją gwary ukraińskie, gwary węgierskie i nawet gwary rumuńskie. Dość prawdopodobne, że jest ona także źródłem nazw niemieckich, typu *Taterkorn* i *Tater*.

LITERATURA

- Achtarov 1939** = *Материалы за български ботаниченъ речникъ*, red. Boris Achtarov, Sofija: Българска Академия на Наукитѣ, 1939.
- André 1956** = Jacques André, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris: C. Klincksieck, 1956.
- Annenkov 1878** = Nikolaj I. Annenkov, *Ботанический словарь [...]*, Sanktpeterburg: Типография Императорской Академии Наукъ, 1878.
- BER** = *Български етимологичен речник I–*, red. Владимир Георгиев – Иван Дуриданов, Sofija: Издателство на Българската академия на науките, 1971–.
- Boryś SEJP** = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Brückner SEJP** = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna, ³1974.
- Buffa 1972** = Ferdinand Buffa, *Vznik a vžvin slovenskej botanickéj nomenklatúry: k histórii slovenského odborného slovníka*, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.
- Czikow – Łaptiew 1988** = P. Czikow – J. Łaptiew, *Rośliny lecznicze i bogate w witaminy*, tłum. z ros. Helena Terpińska-Ostrowska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, ⁴1988.
- ESUM** = *Етимологічний словник української мови I–VI*, red. Олександр С. Мельничук, Київ: Наукова думка, 1982–2012.
- Genaust 2005** = Helmut Genaust, *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen*, Hamburg: Nikol Verlagsgesellschaft mbH & Co KG, ³2005.
- Grimm DW** = Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch I–XVI*, Leipzig: S. Hirzel, 1854–1960.
- K** = Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich I–VI*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1900–1911.
- kart. SGP** = kartoteka *Słownika gwar polskich*, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- KLRN** = Zbigniew Mirek – Halina Piękoś-Mirkowa – Adam Zajac – Maria Zajac, *Flowering Plants and Pteridophytes of Poland: A Checklist = Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski*, Kraków: Polish Academy of Sciences, 2002.
- Kluk 1786–1788** = Krzysztof Kluk, *Dykcyonarz roślinny [...]* I–III, Warszawa: W Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1786–1788 [reprint photooffsetowy, Warszawa, 1985].
- Knapiusz** = Grzegorz Knapiusz, *Thesaurus polono-latino-graecus I–III*, Cracoviae: F. Caesario, 1621–1632.

- Kosík 1941** = Václav Kosík, *Slovník lidových názvů rostlin*, Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941.
- Králik SESS** = Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava: VEDA, vydateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2015.
- Lexer 1869–1878** = Matthias Lexer, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch I–III*, Leipzig: S. Hirzel, 1869–1878.
- Linde SJP** = Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego I–VI*, Warszawa, 1807–1814.
- Machek 1954** = Václav Machek, *Český a slovenský jména rostlin*, Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1954.
- Majewski SN** = Erazm Majewski, *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich [...]* I–II, Warszawa: Nakładem Prenumeratorów i Autora, Skład główny w księgarni Paprockiego i S-ki, Druk Noskowskiego, 1889–1898.
- Makowiecki 1936** = Stefan Makowiecki, *Słownik botaniczny łacińsko-maloruski*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936.
- Marzell 2000** = Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen I–V*, Fotomechanischer Nachdruck der Erstausgabe 1943–1958, Köln: Parkland Verlag, 2000.
- Nitsch – Mrozówna 1955** = Kazimierz Nitsch – Ewa Mrozówna, Mazowieckie wyrazy przyrodnicze, w: Kazimierz Nitsch, *Wybór pism polonistycznych II: Studia wyrazowe*, Wrocław – Kraków: Zakład imienia Ossolińskich, 1955, 86–116 [reprint z: *Lud Słowiański I A*, 1929/1930, s. 245–254; II A, 1931, s. 92–109, 191–203].
- OLA 4** = *Общеславянский лингвистический атлас*, серия лексико-словообразовательная 4: *Сельское хозяйство*, red. Adriana Ferenčíková et al., Bratislava: VEDA, vydateľstvo SAV Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2012.
- Pawłowski 1974** = Eugeniusz Pawłowski, Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji semantycznej), w: *Studia indoeuropejskie*, red. Jerzy Kuryłowicz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974 (Prace Komisji Językoznawstwa 37), 163–169.
- Pažderski 2009** = Dušan-Vladislav Pažderski, *Polsko-serbski słownik roślin*, Beograd: Alma, 2009.
- Pelcowa 2001** = Halina Pelcowa, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin: Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, 2001.
- Podbielkowski – Sudnik-Wójcikowska 2003** = Zbigniew Podbielkowski – Barbara Sudnik-Wójcikowska, *Słownik roślin użytkowych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 72003.
- Radyserb-Wjela 1909** = Jan Radyserb-Wjela, *Serbske rostlinske mjena w dwémaj džéłomaj a sedmjoch stawach po abejcejskim rjedže*, Čestny pomnik za serbskeho prirodospytnika njeboh Michała Rostoka zestaļa njeboh Jan Radyserb-Wjela, zrzadował a za čišć přihtował Matej Urban, Budyšin, [1909].
- Rystonová 2007** = Ida Rystonová, *Průvodce lidovými názvy rostlin i jiných léčivých přírodnin a jejich produktů*, Praha: Academia, 2007.
- Safarewicz 1963** = Jan Safarewicz, Dopisek do artykułu A. Steffena, Nazwy gryki: *poganka i tataka*, *Język Polski* XLIII (1963), 40.
- Schuster-Šewc HEW** = Heinz Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache I–V*, Bautzen: VEB Domowina, 1978–1996.
- Simonović BR** = Драгутин Симоновић, *Ботанички речник: имена биљака*, Beograd: Српска академија наука – Научно дело, 1959.
- Sławski SEJP** = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego I–V: A–Ł*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- SŁŚ** = *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce = Mediae et infimae Latinitatis Polonorum*, red. Marian Plezia, od t. VII red. Krystyna Weyssenhoff-Brożkowa, Wrocław – Kraków – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1953–.
- Snoj SES** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- SP XVI** = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. Maria Renata Mayenowa – Franciszek Peplowski, Wrocław – Warszawa: Ossolineum, Instytut Badań Literackich PAN, 1966–.

- Spólnik 1990** = Anna Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Prace Komisji Językoznawstwa PAN w Krakowie 58, Wrocław et al.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1990.
- Steffen 1963** = Augustyn Steffen, Nazwy gryki: *poganka* i *tatarka*, *Język Polski* XLIII (1963), 37–40.
- Steffen 1964** = Augustyn Steffen, Jeszcze w sprawie *tatarki* i *poganki*, *Język Polski* XLIV (1964), 117–120.
- SStp.** = *Słownik staropolski* I–XI, red. Stanisław Urbańczyk, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1953–2002.
- SW** = Jan Karłowicz – Adam Antoni Kryński – Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego* I–VIII, Warszawa: Kasa im. Mianowskiego, 1900–1927 [tzw. Słownik warszawski].
- SWil** = Aleksander Zdanowicz et al., *Słownik języka polskiego* I–II, Wilno: M. Orgelbrand, 1861 [tzw. Słownik wileński].
- Szymczak SJP** = *Słownik języka polskiego* I–III, red. Mieczysław Szymczak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978–1981.
- Šugar HBI** = Ivan Šugar, *Hrvatski biljni imenoslov = Nomenclator botanicus croaticus*, Zagreb: Matica hrvatska, MMVIII [= 2008].
- Tokarski 1993** = Ryszard Tokarski, Słownictwo jako interpretacja świata, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku* II: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wiedza o kulturze, 1993, 335–362.
- Vajs 2003** = Nada Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2003.
- Waniakowa 2012** = Jadwiga Waniakowa, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim: zagadnienia ogólne*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
- Wierzbicka 2002** = Agnieszka Wierzbicka, Zestawienia w nazwach roślin (na materiale gwar kujawskich), w: *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi*, red. Sławomir Gala, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2002, 551–558.

POVZETEK

Poljska poimenovanja za ajdo v slovanskem in evropskem kontekstu

Prispevek predstavlja poljska poimenovanja za ajdo, in sicer v širšem slovanskem in evropskem kontekstu. Uvodoma je predstavljen teoretični vidik motivacije rastlinskih poimenovanj, nato sledi kratek opis različnih vrst ajde. Nadalje so v skladu z ustrežno literaturo predstavljena poljska poimenovanja ajde, ki jim sledi zgodovinska, etimološka in zemljepisna analiza. Sledi predstavitev in analiza slovanskih poimenovanj za ajdo, kakor so predstavljena na karti v Slovanskem lingvističnem atlasu. Podlaga za analizo so podobnomotivacijska poimenovanja iz ostalih evropskih jezikov, na podstavi česar se določa zemljepisni obseg posameznih motivacij poimenovanj. Analiza poimenovanj za ajdo kaže na njeno vzhodno poreklo. Poimenovanja izkazujejo največje zasluge za razširitev te rastline v Grkom, Tatarom in poganom. Obenem je prikazano, da je poimenovanje *tatarka*, ki o Tatarih priča kot o posrednikih pri razširjanju ajde, nastalo na poljski osnovi in se je pozneje razširilo na Slovaško, na češko Moravo, na ukrajinska narečja, ki so v stiku s slovaškimi narečji, ter na madžarska in celo na romunska narečja. Poimenovanje *tatarka* je najverjetneje vir tudi za nemški poimenovanji *Taterkorn* in *Tater*.